

**SKRIVENO BLAGO NACIONALNE I SVEUČIŠNE KNJIŽNICE U
ZAGREBU :
HRVATSKI SVJETOZOR, PRVE HRVATSKE INFORMATIVNE NOVINE**

Hidden treasure of the National and University Library in Zagreb :
Hrvatski svjetozor (Croatian World Observer), the first Croatian
independent newspapers

Silvio Lebinac

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

slebinac@nsk.hr

UDK /UDC **379.8:070>(497.5)(091)**

Pregledni rad / Review article

Primljeno/Received: 13.05.2016.

Broj
bibliografske
jedinice

292

Sažetak

U radu se razmatraju povijesni aspekti pojave i nestajanja prvih hrvatskih informativnih novina. Pod informativnim novinama podrazumijevaju se novine neovisne o utjecaju političkih stranaka ili vlade koje se orijentiraju na teme za koje se pretpostavlja da bi mogle zanimati čitatelje, a za koje novinari po struci i pišu i sudjeluju u uređivačkoj politici lista. Iznijeti su osnovni bibliografski podaci, opisan je izgledu lista te razmotrene rubrike, suradnici i položaj novinara (i književnika) te ideja osnivanja Hrvatskoga novinarskog društva. Istaknut je neobičan format lista te raspored, odabir i sadržaj odabranih rubrika u skupini vijesti te prelazak s tjednog na mjesečno izlaženje, kojim zapravo ove novine prestaju izlaziti.

Ključne riječi: *Hrvatski svjetozor*, informativne novine

Summary

This paper deals with historical aspects of the first Croatian independent newspapers' appearance and disappearance. The simple phrase "independent newspapers" means their being free of various political parties' or government's influence, as well as their being oriented to the themes interesting to readers. It also means their being written, edited and published by professional journalists. Main

bibliographic data has been presented, the newspapers' features and columns have been described, and the status of its collaborators, journalists and authors has been taken into consideration, as well as the idea of the foundation of Croatian journalists' society. Stress has been laid not only on the unusual format of the newspapers, but also on the schedule and content of the columns chosen in the area of news. The switch of its being published weekly to its being published monthly means the cease of its publication.

Keywords: *Hrvatski svjetozor* (Croatian world observer), independent newspapers

Uvod

Uobičajeno je u Europi da se prije pojave dnevnih listova javljaju tjedni informativni listovi: „Pojednostavljeno, u početku razvoja tiska, prvo bijahu mjesečnici i tjednici, da bi, razvojem društva, tehnologija i potreba, doveli do prelaska na dnevni ritam informativnih novina.“¹

Najstarije tjedne novine nazvane *Relation: Aller vernemmen und gedenckwürdigen Histories* (Zbirka svih istaknutih i zanimljivih pripovijesti),² počinju izlaziti u Strassbourgu 1605. godine. Slijede 1609. godine *Relation: Aller Furnemmen*, koje izdaje Johann Carolius, u Strassbour-u,³ te iste 1609. godine *Aviso Relation ober Zeitung*, koje izdaje Lucus Shutle u Wolfenbuttelu.⁴

Vilović ističe da su „The Daily Courant, bile prve dnevne europske novine s nadnevkom prvoga broja od 11. ožujka 1702. godine.“⁵

Zanimljiv razvoj dogodio se u Americi. „Četrdesete godine 19. stoljeća u američkom novinstvu bile su godine procvata komercijalnog novinstva. 'Temeljna formula 'penny novina' bila je dostići što veću nakladu i na račun toga okupiti velik broj oglašivača, držati nižu cijenu i imati življi novinski proizvod namijenjen najširem krugu čitatelja... (...) Izdavači 'penny novina' zaigrali su na kartu potpune neovisnosti od vlade ili stranaka zbog potpune okrenutosti prema čitateljima i oglasima, što im je davalo mogućnosti da se

¹ Vilović, Gordana. Povijest vijesti. Sveučilišna knjižara: Zagreb, 2007. Str. 103.

² Isto str. 106.

³ Isto str. 104.

⁴ Isto str.104.

⁵ Isto str. 50.

posvete pravim vijestima i događajima.“⁶ U navedenome citatu izložen je niz svojstava informativnoga novinarstva. U usporedbi s SAD-om, razvoj u Hrvatskoj znatno je usporeniji jer prve se prave dnevne informativne novine javljaju tek početkom 20. stoljeća.

Po mišljenju, Vilović nema sporova oko prvih pravih dnevnih tiskanih novina. To su *The Daily Courant* iz 1702. godine. Autorica navodi niz citata o tome kako je svakodnevno tiskanje dnevnih novina veliki pomak i događa se usporedo s razvitkom poštanskih sustava. Navodi da je od 1691. godine otvorena svakodnevna linija između Londona i Dovera, a izvori informacija bili su privatni i komercijalni agenti. Uobičajeno je u to vrijeme da [dnevne] novine izlaze na jednoj stranici. List prati rat za španjolsku baštinu između Francuske i austro-anglo-pruske koalicije, što je udarni sadržaj s odmakom događaja i vijesti od tjedan ili dva. List ima dva dijela: informativni i oglasni. Informativni dio prenosi vijesti iz nekoliko izvora. Većina je vijesti iz drugih novina (*Paris Gazette, Amsterdam Courant, Harlem Courant*) koje izlaze jednom ili dva puta tjedno.

Prve informativne tjedne novine u Hrvatskoj su *Hrvatski svjetozor*. Općenito se kao prve informativne novine u Hrvatskoj spominje *Novi list* koji pokreće i vodi Supilo na Sušaku⁷, a potom *Obzor*⁸ s Dežmanom kao urednikom⁹ koji preuzima iskustva *Novoga lista*. *Novosti* su u literaturi priznate kao prvi pravi informativni dnevni list u Hrvatskoj¹⁰.

Dakle, ako se radi o informativnim tjednim novinama, pojava kasni u Hrvatskoj oko 270 godina¹¹, ako u prve informativne tjedne novine uračunamo *Hrvatski svjetozor* koji izlazi 1877.-1878. godine, a prve informativne dnevne novine jesu *Novosti* koje izlaze od 1907. godine¹² i kasne za prvim europskim informativnim novinama više od dvjesto godina. Olakšavajuće okolnosti za ovako veliku razliku možda su u pristupu, kad se govori o prvim novinama – naime, prve informativne novine (1605. godine) u Europi nisu i prve razvijene novine (kao *Novosti*) pa bi možda bilo primjerenije usporediti s razvojem

⁶ Isto, str. 78.

⁷ „Postupnim poboljšanjima uređivanja *Novi list* postaje informativno politička novina.“ Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2005., str. 70.

⁸ „Prvi korak ka informativnom novinstvu *Obzor* je učinio kad je prestao biti stranačkim glasilom i postao 'Nezavisni izvanstranački list' u vlasništvu 'Dioničke tiskare'. Novak, Božidar. Isto, str. 70.

⁹ „S 1. listopada 1905., kada je *Obzor* prestao biti stranačko glasilo, vodstvo lista je privremeno, a zatim stalno preuzeo liječnik dr. Milivoj Dežman.“ Novak, Božidar. Isto, str. 71.

¹⁰ „Prve naše isključivo informativne novine, koje se tiskaju 'kao posao' zbog stjecanja dobiti, je dnevnik *Novosti*.“ Novak, Božidar. Isto, str. 71

¹¹ Razlika od 1605. do 1877. godine.

¹² Razlika 1702. do 1907. godine.

novinstva u SAD-u četrdesetih godina 19. stoljeća, za kojima kasne kojih stotinjak godina. Vinaj, prateći razvoj osječkih novina i oslanjajući se na Horvata, razdoblje do kraja 19. stoljeća naziva časopisnim novinarstvom,¹³ što se u potpunosti može primijeniti na *Hrvatski svjetozor*. Međutim, zanimljivost ovoga lista neobičnog naziva obrnut je slijed razvoja s tjedne na mjesečnu učestalost izlaženja, čime ustvari prestaju biti novine, a ubrzo prestaje izlaziti.

Hrvatski svjetozor

Prema Novaku „rusko-turski rat i austrijska okupacija Bosne i Hercegovine, izazvale su glad za informacijama i potakle Milana Grlovića na jedinstven poduhvat. On 1. srpnja 1877. godine pokreće naš prvi informativni tjednik s podnaslovom „list za naše vrijeme, za obrazovanje i zabavu.“ Grlović razmišlja sukladno iskustvima zapadnog novinarstva koje prestaje biti stranačko i vladino; prevladava ono koje prodaje svježije vijesti i ostvaruje dobit.“¹⁴

Horvat i Novak o listu

Horvat smatra da je osnovni povod za pokretanje *Hrvatskog svjetozora* izbijanje Rusko-turskoga rata¹⁵. List je pokrenuo novinar Milan Grlović koji je u to vrijeme imao dvadeset i pet godina. Neobičnost oko pokretanja lista je u tome što ga je pokrenuo domaći novinar kojemu je novinarstvo bilo isključivo zanimanje, a list je pokrenuo bez osobnih političkih ambicija¹⁶. List je bio namijenjen svakome, bezobzira na stranačku pripadnost s isključivim ciljem da obavijesti o novim zanimljivim događajima – prvi pokušaj čisto

¹³ „Gotovo do kraja 19. st. novine u Hrvatskoj, a tako i u Osijeku, njeguju stil časopisnoga oblikovanja svojih glasila, te i čitamo u podnaslovima da su to glasila za politiku, znanost, zakon, umjetnost i gospodarstvo. Ta najranija izdanja nisu redovita, valjalo je sakupiti materijala za pojedini broj, koji je cijeli i izgledao poput dovršene i lijepo ispričovijedane priče. No, zanimljivo je da u to vrijeme u Osijeku izlaze i stručni časopisi, neki od njih i prije Zagreba. Iako oni nisu tema ovoga rada, zanimljivo je da su se stručna glasila pčelara ili Društva slavonskih liječnika javljala upravo u vrijeme tzv. *časopisnog novinarstva*.“ Vinaj, Marina. Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945. // Knjižničarstvo 7, 1/2(2003), str. 2-3. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/106_Vinaj_2003_1-2.pdf (2018-05-06)

¹⁴ Novak, Božidar. Nav. dj., str. 46.

¹⁵ Horvat, Josip. Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939. Zagreb : Golden marketing; Tehnička knjiga, 2003. Str. 222.

¹⁶ Neobično je i što je Grlović mogao biti samo novinar i živjeti od tog tada prezrenog zanimanja i biti bez političke potpore neke stranke.

informativnoga lista u Hrvatskoj. Grlović je vjerovao da je sada novost dobila vrijednost. Ime lista govori da je htio što širem krugu čitatelja otvoriti vidik do zbivanja u čitavome svijetu. Veću važnost pridaje nepolitičkim, osobito kulturnim zbivanjima. Horvat ocjenjuje da je za Hrvatsku u ono vrijeme čisto informativni list bio velika novotarija. Političko-ratna zbivanja zauzimaju manje prostora od vijesti o pojavama koje drugi listovi uopće nisu bilježili. Opće raspoloženje u to doba svjetska zbivanja promatra kroz prizmu suvremenosti svoje zemlje; u Hrvatskoj je to afirmacija slavenstva kroz rusko-turski rat. List donosi vijesti iz Hrvatske, Slavenstva i 'tuđine'.

U opisu prvoga informativnog tjednika Horvat ne šteti riječi hvale. Novine su bile enciklopedija, svaki broj – historija domaćeg i svjetskog zbivanja o čemu govore rubrike *politički pregled, kulturno-povijesne vijesti, društvene zgrade i nezgode, crkva, škola, uprava i sudstvo, zdravstvo, naravoslovne vijesti, osobne vijesti, listak, strane vijesti, pomorstvo, promet, trgovina, gospodarstvo, šumarstvo, statistika, likovna umjetnost, kazalište književnost, novinstvo, nove hrvatske knjige, historijski kalendar, umrli*.¹⁷ U rubrikama donosi kratke i zbijene članke. Grlović je urednik i jedini suradnik bez velikih novčanih sredstava, nema tehnička pomagala, a ipak je stvorio uzoran informativni tjednik. List izlazi na osam stranica, informacije su stvarne, šteti svaku riječ, raznolikim sadržajem popunjava prazninu ostale dnevne štampe.

Osim Horvata i Novak naziva *Hrvatski svjetozor* prvim informativnim tjednikom¹⁸. Pojavu *Hrvatskog svjetozora* smatra novinskim poduzetništvom, a ideja o osnivanju hrvatske novinarske organizacije nagovještaj je suvremenoga razmišljanja u novinarstvu, no po njegovu je mišljenu bilo prerano i za informativno novinarstvo i za novinarsku organizaciju.¹⁹

Milan Grlović

Potrebno je nešto reći i pokretaču i vlasniku i uredniku *Hrvatskoga svjetozora*. „Milan Grlović (Križevci, 10. X. 1852. - Zagreb, 9. VI. 1915.) u Križevcima je završio pučku školu, gimnaziju u Varaždinu, a pravo u Pragu i Beču. Kao književnik i novinar djeluje u

¹⁷ Rubrike navedene prema Horvat, Josip. Nav. dj., str. 224.

¹⁸ O tome dovoljno govori naslov poglavlja u Novaka: "Hrvatski svjetozor – prvi naš informativni tjednik." Novak, Božidar. Nav. dj., str. 46.

¹⁹ „No, još nije došlo vrijeme ni za informativni list ni za stvaranje novinarske organizacije.“ Novak, Božidar. Nav. dj., str. 46.

Zagrebu od 1877. godine. Jedan je od pokretača mnogih časopisa: *Velebit, Hrvatski svjetonazor, Pozor* (poslije *Obzor*), *Smotra, Prijatelj naroda, Narodne novine*. Pripremio je 'Album zaslužnih Hrvata XIX. Stoljeća'. Osnivač je i prvi predsjednik Hrvatskog novinarskog društva (1910. godine), a zaslužan je i za osnutak Društva hrvatskih književnika. Pisao je pjesme, novele i putopise, prevodio njemačke, američke i talijanske pisce, bavio se kazališnim, glazbenim i književnim kritikama, a napisao je i jedan roman. Objavio je pjesničke zbirke "Nove đulabije" i "Moj život".²⁰ Horvat o Grloviću²¹ piše da je svjestan složenosti novinarskoga zvanja i njegove društveno-prosvjetne uloge – nije slučajno on prvi pokrenuo misao da se izgradi staleška novinarska organizacija. Predlaže osnivanje novinarskoga društva u Hrvatskoj, socijalno i ekonomsko osiguranje položaja novinara. Novinari su s Grlovićem bili prvi intelektualci koji su nastojali osnovati svoju organizaciju. Novinari su bili u svakodnevnoj komunikaciji s grafičkim radnicima koji su prvi bili sindikalno organizirani. List ne nailazi na velik odziv čitatelja, a ubrzo se javljaju problemi s pretplatom. Nakon poslovnoga neuspjeha, radi po redakcijama političkih novina kao novinar-najamnik. O Grloviću je potrebno dodati da je prvi istaknuo potrebu staleške organizacije novinara radi rješavanja njihova profesionalnog i socijalnog statusa.²²

Osnovni podaci o listu i izgled lista

Grlović sveščiće okuplja u cjeline koje naziva knjigama. Brojevi prve i druge knjige 1-53, izlaze s podnaslovom „list za naše vrieme, obrazovanje i zabavu“. Brojevi treće knjige nemaju taj podnaslov. List izlaze u Zagrebu 1877.-1877. godine. Urednik je i vlasnik Milan Grlović. List je tiskan u tiskari C. Albrechta.

Hrvatski svjetozor počinje izlaziti 1. srpnja 1877. godine, a posljednji je broj izašao u kolovozu 1878. godine. U istome formatu i s istim podnaslovom izlazi od 1. srpnja 1877. godine do 30. lipnja 1878. godine. U tome razdoblju izlazi jednom tjedno²³ na osam

²⁰ Pjesnici u križevačkom kraju od XVII. stoljeća do danas. URL: <http://www.krizevci.net/hr/html/pjesnici.html#grlovic> (2018-05-06)

²¹ Horvat, Josip. Nav. dj., str. 225.

²² „Grlović je bio publicist, književnik i vrsni novinar, koji je u listu istaknuo potrebu za osnivanjem HND-a, jer, pisao je, 'ni jedan stališ možda nije tako neznan i tako zapušten kao novinarski, dotično, književnički.'“ Položili vijenac na rodnu kuću osnivača novinarskog društva. URL: <http://www.krizevci.info/vijesti/77-drustvo/8208-poloili-vijenac-na-rodnu-kuu-osnivaa-novinarskog-drutva> (2018-05-06).

²³ Značajno je i to što izlaze nedjeljom.

stranica u formatu 34x28 cm. Dva broja treće knjige izlaze na četrdeset i osam stranica i izlaze mjesečno na formatu 24x16 cm.

Svaka knjiga ima naslovni list za svaku knjigu i sadržaj. U prvu knjigu uvršteni su brojevi 1-27, u drugu 28-53, a u treću 1-2. Paginacija (2-424) nastavlja se iz broja u broj kroz sve brojeve prve i druge knjige. U knjizi tri paginacija (2-96) počinje od početka i nastavlja se istim načinom.

U knjizi 1 i knjizi 2 svešćice 1-53 nazva brojevima. U knjizi 3 svešćice 1-2 naziva svescima (svezak).

Knjiga 1 i knjiga 2 tiskane su u tri stupca, a knjiga 3 u dva stupca.

U novinama nema oglasa, ilustracija, humora.

Naziv *knjiga*. kako ga koristi Grlović. trebao bi, sudeći po *pozivu za kupnju* uvezane godine 1877., označiti knjigu u kojoj su uvezani brojevi od broja 1 (1. srpnja 1877.) do broja 27 (30. prosinca 1877.) izašli tijekom te godine. Knjiga za godinu 1878. uzima razdoblje za uvez od broja 28 (6. siječnja 1878.) do broja 53 (30. lipnja 1878.) pa se i ona odnosi na pola godine. Knjiga 3 je već časopis po izgledu, sadržaju i po mjesečnoj učestalosti izlaženja – sv.1 (srpanj 1878.) – sv.2 (kolovoz 1878.). Grlović sebe kao urednika stavlja ispod naslova prve stranice novina – za novine karakteristično je ime urednika staviti u impressum na zadnjoj stranici. Osim toga, paginacija se proteže kroz sve brojeve knjige 1 i knjige 2.²⁴

Okolnosti u kojima je list izlazio

Razmotrit će se ukratko Rusko turski-rat, dva zakona o tisku, proces modernizacije, tiskara u kojoj je list tiskan, jezik, statistički podaci o stanovništvu, svojstva nekih novina u Hrvatskoj koja postaju bitne osobine informativnih novina i teza o profesionalnom novinarstvu kao uvjetu održanja novina koje prodaju vijesti.

Rusko-turski rat i Hrvatski svjetozor

²⁴ Analiza sadržaja, pretpostavljam, pokazala bi više karakteristika bliskih časopisima nego novinama. Nažalost ovo ostaje samo pretpostavka temeljena na velikom broju članaka knjige 3 i znatno smanjenom broju rubrika. Analiza sadržaj nadilazi opseg ovog rada.

Rusko-turski rat²⁵ dio je Istočnog pitanja – spora Velikih sila o sudbini Osmanlijskoga Carstva. Već je istaknuto da je *Hrvatski svjetozor* pokrenut prema mišljenju Horvata, povezano s praćenjem događaja oko Rusko-turskoga rata. Rusko-turskome ratu prethodi Bosansko-hercegovački ustanak 1875. godine. Okvir događanja počinje sporazumom 15. siječnja 1877. godine između Austro-Ugarske i Rusije o neutralnosti Austro-Ugarske u slučaju Rusko-turskoga rata. Rusija 27. travnja 1877. godine objavljuje rat Osmanskome Carstvu. Noću 27./28. lipnja 1877. godine ruske trupe izgrađuju pontonski most preko Dunava kod mjesta Svištof, a prvi broj Hrvatskoga svjetozora izlazi 1. srpnja 1877. godine. Primirje je potpisano 31. siječnja 1877. godine, a mir u San Stefanu 3. ožujka 1878. godine.²⁶ Revizija ugovora u San Stefanu, nazvana Berlinski kongres, kojom završava rat 13. srpnja 1878. godine,²⁷ popraćena je u broju za srpanj 1878. godine *Hrvatskog svjetozora*, a posljednji broj izlazi 30. kolovoza 1878. godine. Okupacija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske bila je posljedica Rusko-turskoga rata koja je bila u središtu interesa onodobne političke javnosti u Hrvatskoj, a zanimala se i za provođenje samoga tijeka okupacije.²⁸

Zakoni o tisku

U Austriji 13. ožujka 1849. godine na snazi je zakon prema kojemu kapital postaje preduvjet za izdavanje novina pa se i mjere protiv nepoćudnih novina oslanjaju na novčane kazne. Zakonodavac Aleksandar Bach smatrao je da će kapital biti poslušan ako mu se zakonskim mjerama ugrožava dobit. Hrvatsku verziju zakona napravio je Stjepan Mojzes²⁹, prilagodivši taj zakon hrvatskim prilikama. Za izdavanje listova određena je jamčevina (manja od austrijske). Austrijski zakon predviđa samo novčane kazne osim za uvredu vladara, a hrvatski zakon predviđa redovnu kaznu zatvora (od šest mjeseci do

²⁵ Podaci o događajima oslanjaju se na Rusko-turski rat 1877.-1878. URL:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Rusko-turski_rat_1877.-1878.# (2018-04-29)

²⁶ Uvjete mira u San Stefanu Grlović prenosi u brojevima 46(12. svibnja 1878), 47(19. svibnja 1878) i 48(26. svibnja 1878). San Stefanski ugovor // Hrvatski svjetozor 2, 46(12. svibnja 1878), str. 242-244.; 2, 47(19. svibnja 1878), str. 270-272.; 2, 48(26. svibnja 1878), str. 279-281. U br. 49 i 50 donosi tekstove o kneževinama po San Stefanskom ugovoru. Kneževine po San Stefanskom ugovoru // Hrvatski svjetozor 2, 49(2. lipnja 1878), str. 287-288.; 2, 50(9. lipnja 1878), str. 295.

²⁷ Prenosi odluke Berlinskog kongresa. Berlinski ugovor // Hrvatski svjetozor 3, 1(srpanj 1878), str. 23-31.

²⁸ Prati provođenje okupacije Bosne i Hercegovine. Dnevnik ob okupaciji Bosne i Hercegovine // Hrvatski svjetozor 3, 2(kolovoz 1878), str. 77-78.

²⁹ Bivši cenzor prema Novak, Božo. Predgovor : Povijest novinarstva kao životna snaga // Povijest vijesti / Gordana Vilović. Zagreb: ICEJ ; Sveučilišna knjižara, 2007. Str. 18.

deset godina) i osudu na gubitak prava uređivanja listova. Za uvredu vladara odgovara izdavač, tiskar i pisac.³⁰ Bachov Zakon o štampi od 27. svibnja 1852. zabranio je kolportažu³¹. Ukinuto je i suđenje pred porotom.

Za novi zakon o tisku od 17. svibnja 1875. godine zakonsku osnovu izradio je ban Ivan Mažuranić. To je prvi zakon o tisku u Hrvatskoj donijet ustavnim putem u Saboru. Tim zakonom konačno su uklonjeni zakonski propisi iz razdoblja apsolutizma. Mažuranić uvodi porotne sudove za novinske krivce, snizio je jamčevinu za izdavanje dnevnika, a zapljenu lista mora potvrditi porotni sud. Međutim, nije dozvoljena kolportaža. Novine su se mogle prodavati u knjižarama i papirnicama, u administraciji listova ili dostavljati pretplatnicima.³² Važno je istaknuti ovaj zakon o tisku jer je donijet u vrijeme modernizacijskih procesa u Hrvatskoj, kada se u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića javlja prvi informativni list.

Modernizacija

Okolnosti modernizacije u Hrvatskoj odvijaju se u sjeni Hrvatsko-Ugarske nagodbe i njene revizije, pokušaja utjelovljenja Vojne Krajine Banskej Hrvatskoj. Ban I. Mažuranić (1873-1880) provodi reforme pravosuđa, političke uprave i školstva. Za njegova banovanja Sveučilište u Zagrebu, kakvo je danas poznato, osnovao je 1874. godine car i kralj Franjo Josip II.

Modernizacija je povezana i s industrijskom revolucijom i razvojem tehnike. Ovaj razvoj utjecao je na razvoj novina općenito. Parni stroj, motor s unutrašnjim sagorijevanjem, električna energija omogućili su brže kretanje, transport, trgovinu, prijenos informacija i dostavu novina pretplatnicima. Brzobjavna linija Beč-Zagreb dovršena je 13. rujna 1850. godine, ali je promet bio isključivo u službene svrhe. Prvu brzobjavnu vijest objavile su Narodne novine 13. siječnja 1852. godine, vijest o neuspjelom

³⁰ Prema Novak, Božo. Predgovor. Nav. dj., str. 18.

³¹ Novosti kao prvi informativni dnevnik počinju izlaziti nakon što je novim zakonom 1907. godine dozvoljena kolportaža i izlaganje novina na javnim mjestima: „Naime nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na izborima (u svibnju 1906.), njezina je vlada u rujnu stavila izvan snage Zakon o tisku (iz g. 1903.), a Hrvatski je sabor 15. 3. 1907. Donio novi, znatno liberalniji zakon o štampi. Njime je ponovno uvedena porota u novinskim sporovima, ukinuta je kaucija za pokretanje listova i uspostavljena kolportaža, čime je dan znatan zamah informativnom novinstvu.“ Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva : od prvih zamisli i priprava do konstituiranja, 1877. – 1910. // Društvena istraživanja 9, 6(50)(2000), str. 927. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/31712> (2018-05-06)

³² Prema Horvat, Josip. Nav. dj., str. 221.

atentatu na cara Franju Josipa I (1848.-1916.). Kao javni servis telefon je instaliran u Zagrebu tek 1887. godine. Uvođenje poštanskih maraka 1. lipnja 1860. godine pogodovalo je također razvoju novinstva. Na pruži Beč-Zagreb željeznički promet počeo je još 1862. godine.³³ Grlović pokreće *Hrvatski svjetozor* u vrijeme razvitka građanskoga društva³⁴, koje je nositelj modernizacijskih procesa.

Tiskara

Hrvatski svjetozor tiskan je u tiskari C. Albrechta (1826.-1887.). C. Albrech nastanio se u Zagrebu 1851. godine. Iz Varaždina je sa sobom donio litografsku i knjigotiskarsku radionicu. Godine 1874. kupio je i ostatak Gajeve tiskare. Iz Gornjega grada preselio se u Dugu (Radićevu) ulicu 26. U dvorištu je izgradio novo krilo kuće u koje je smjestio radionice.³⁵ Zanimljivo je da je u vrijeme izlaženja Hrvatskoga svjetozora postojala suvremena i dobro opremljena Dionička tiskara u kojoj se tiskao *Obzor*.

Jezik

Ukoliko su htjeli izdavati novine namijenjene svima, novinari su u vrijeme izlaženja Hrvatskoga svjetozora imali još jedan problem, a to su narječja. Ako je već postojao standardizirani jezik Gajeva pravopisa, to su se i novinari koristili tim pravopisom znači da je list bio namijenjen onima koji su ga poznavali i njime se koristili u pisanju i u čitanju. Grlović se kao novinar morao susresti s tim problemom koji iz perspektive istraživača povijesti 19. stoljeća u Hrvatskoj, kako ističe Vilović, znači „možda čak i stalnu uporabu prigodnih rječnika budući da se upravo kroz novinska izdanja vidi kakve su jezične muke imali prvi hrvatski novinari u stvaranju novina namijenjenih najširem krugu čitatelja.“³⁶

³³ „Posljednjih deset godina povećali su se preduvjeti za razvitak novina. Počinje se razvijati brzajavna izvještajna služba, gradnjom željeznica poboljšao se saobraćaj, novina lakše dolaze u pokrajinu, počelo se formirati stalno novinsko čitateljstvo, sve je to pridonijelo da se razvila i tehnika novinskog rada.“ Horvat, Josip. Isto, str. 220.

³⁴ „Upućujući potom čitatelja na genezu tekstovnih vrsta, za najmlađu, 'žurnalističku radnju' kaže da je '...izraz žudnje međusobnog poznavanja, diete prometa, nužna oslastica', i pogađa tako u bit važnog fenomena u epohalnim društvenim promjenama: u načelo otvorenosti nastajućega građanskog društva.“ Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva. Nav. dj., str. 915.

³⁵ Prema Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom/urednik Branko Franjić. Zagreb : Horizont press; Kratis, 1997. Str. 19-20.

³⁶ Vilović, Gordana. Nav. dj., str. 35.

Treba istaknuti iz toga navoda *novine namijenjene najširem krugu čitatelja*, kojem krugu, pretpostavlja se, smjeraju informativne novine. Narječja sigurno tome nisu pomogla.

Neki statistički podaci

Prema statističkim podacima koje je za Bansku Hrvatsku prvi sastavio Aleksandar Fenyés (on Hrvate dijeli na Hrvate i Šokce, a Srbe naziva Racima), nakon 1880. godine na ovome području živi 1.214.607 Hrvata (64%) i 497.740 Srba (26%).

Prema popisu iz 1869. godine, čitati i pisati znalo je 259.032 stanovnika, a samo čitati 34.237 stanovnika, ni čitati ni pisati nije znalo 1.215.884 stanovnika (80.06%) – podaci se odnose na stanovnike u dobi iznad 6 godina.

Općenito se može reći da je Grlović kao potencijalne čitatelje na raspolaganju imao tek oko 300.000 stanovnika Banske Hrvatske. S obzirom na slabu prometnu i komunikacijsku povezanost, nedovoljan broj potencijalnih čitatelja.

Zagreb 1857. godine ima 16.657, a 1880. godine 28.388 stanovnika. Godine 1888. oko 60% stanovnika govori njemački.³⁷

U samome Zagrebu 1880. godine može računati na oko 15.000 stanovnika. Čini se da je za informativni tjednik nevelik broj potencijalnih čitatelja.

Gotovo udvostručenje broja stanovnika u razdoblju od dvadeset i tri godine ne donosi velik broj potencijalnih čitatelja. Osim toga u navedenoj bilješci stoji i podatak da u vanjskim dijelovima Zagreba (Trnju, Horvatima, Vrhovcu, Pantovčaku, Prekrižju) ni jedno dijete ne ide u školu. Dakle, i u skoroj budućnosti na čitatelje je mogao računati samo u užim dijelovima grada. Informativne novine su po svom sadržaju namijenjene anonimnim čitateljima na koje se može naići u dostatnom broju u većim gradskim središtima.

Papir

³⁷ Ovi statistički podaci za Bansku Hrvatsku i Zagreb navedeni su prema Novak, Božo. Predgovor. Nav. dj., bilješka 6 na str. 12.

Zadnja četvrtina 19. stoljeće je razdoblje slabije kakvoće novinskog papira. Nije bilo moguće koristiti lan, pamuk, konoplju ili stare krpe od kojih se mogao dobiti papir visoke kakvoće iz jednostavnoga razloga; tih sirovina nije bilo dovoljno za industrijsku proizvodnju prema povećanoj potražnji za novinskim papirom. Jeftin papir i u dovoljnim količinama proizvodio se s velikim udjelom drvenjače kao osnovne sirovine dobivene iz drvene mase. Ova okolnost uvjetuje degradaciju papira – njegovu samorazgradnju u relativno kratkome razdoblju u usporedbi s papirom napravljenim samo od starih krpa. Tendencija spuštanja cijene novinskoga papira vjerojatno je utjecala i na pokretanje i razmišljanja o održivosti pothvata Grlovića.³⁸

Rubrike

U tablici su navedene rubrike prema pisanju Horvata.³⁹ Osim tih rubrika postoje mnoge koje se pojavljuju i nestaju, ali Horvat ih ne navodi.

Rubrike	Ukupan broj pojavljivanja u brojevima	Napomena
Politički pregled	1	#
<i>Kulturno-povijesne vijesti</i>	55	Postoji kao skupina rubrika
Društvene zgode i nezgode	5	5 <i>Zgode i nezgode</i>
Društvene vijesti	28	#
Crkva	6	#
Škola	19	#
Uprava i sudstvo	6	Ali postoji 5 <i>Iz sudnice</i>
Zdravstvo	18	#
Naravoslovne vijesti	22	#
Osobne vijesti	43	#
Listak	53	#
Strane vijesti	26	<i>Razgled po svietu</i>
[Vojska i] Pomorstvo	20	Pojavljuju se zajedno
Promet i trgovina	19	#
Gospodarstvo i šumarstvo	9	#
Statistika	23	#
Likovna umjetnost	38	3 <i>Umjetnost</i> i 35 <i>Tvorna umjetnost</i>
Kazalište	16	1 <i>Kazalište</i> i 15 <i>Narodno kazalište u Zagrebu</i>

³⁸ Prve dvije 'knjige' tiskane su na papiru bogatom drvenjačom.

³⁹ Rubrike navedene prema Horvat, Josip. Nav. dj., str. 224.

Književnost	49	<i>Knjižtvo i novinstvo</i>
Novinstvo		
Nove hrvatske knjige	22	#
Historijski kalendar	11	#
Umrli	55	#

Tablica 1. Rubrike

Kod Horvata navedena rubrika *kulturno povijesne vijesti* ustvari je naziv skupine rubrika u kojima su vijesti objavljivane. O tablici sve rubrike osim rubrike *listak* i rubrike *strane vijesti* pojavljuju se unutar skupine *kulturno povijene vijesti*. Ta skupina i u njoj rubrika *umrli* izašle su u svakome broju. *Razgled po svijetu* još je jedna skupina rubrika u kojoj su zastupljene *Hrvatska, Slaveni Austro-Ugarske Monarkije, inorodni Slaveni, Austro-Ugarska Monarkija, germanski narodi, romanski narodi, inorodni Europski narodi*. *Listak* donosi prijevode raznih djela europske književnosti. Skupinu članaka koje objavljuje na prvoj stranici moglo bi se tretirati kao uvodnik – uglavnom povijesne ili aktualne teme iz slavenskoga svijeta. Velika skupina članaka ne pripada nijednoj skupini rubrika. *Znanstveni pabirci* skupina je koja izlazi u nekoliko listova. Posebne su rubrike i *meteorološki podaci domaćih i inozemnih postaja te sadržaj hrvatskih listova, a i sadržaj [Hrvatskog svjetozora]*. Podjela skupina i rubrika kako ih je vidio Grlović prikazana je u sadržaju knjige 1 i knjige 2. Rubrike knjige 1 podijelio je u skupnu I. *Razprave i članci*, II. *Listak*, III. *Kulturno povjestne viesti*. U sadržaju ističe i *razgled po sviету* s brojevima u kojima izlazi te *metereološka opažanja*. Vrijedno je u sadržaju zapaziti da postoji potpun popis članaka i rasprava kao i popis djela koje izlaze u rubrici *listak*, dok za *kulturno-povijene vijesti* rubrike predstavlja kao da su *teme*. Konceptija sadržaja knjige 2 ista je kao i knjige 1, ali umjesto *meteoroloških opažanja*, sada ističe brojeve u kojima je prikazao sadržaj hrvatskih listova.

U trećoj knjizi nestaju rubrike *razgled po svijetu, metorološka opažanja, listak*, a većinu teksta ispunjavaju *rasprava i članci* te skupina rubrika *kulturno povijesne vijesti* sa znatno manje rubrika.

Rubrike knjige 1 i knjige 2 tiskane u uglavnom u tri stupca, a knjige 3 u dva.

Dužnici

U brojevima 49, 50 i 51 u rubrici *naši dužnici* navode se imena dužnika⁴⁰, mjesto stanovanja i položaj u društvu. Iz ovih osnovnih informacija mogu se izvući neki zaključci.

U broju	Ime i prezime ili naziv	Mjesto stanovanja	Položaj ili zanimanje
49	Šime Pierotić	Sutivan na Braču	Izučeni gospodar
50	Ljudevit Švagel	Koprivnica	Odvjetnik
50	Milan Kučenjak	Bijela	Župnik pod Bijelom
50	Mavro Milčić	Sisak	Odvjetnik
50	Kavana Roksandić	Karlovac	#
51	Julio Kettig	Sisak	Upravitelj kr.kot. suda
51	Žiga Haslinger	Vinica	Poštar
51	Stjepan sekulić	Vinica	Općinski poreznik
51	Gjuro Drenovački	Varaždin	Kr. kot. pristav
51	Josip Vanjek	Samobor	Kapelnik

Tablica 2. Dužnici

Postoji neka skupina ljudi koji su, uvjetno rečeno, zaposleni u državnoj službi. Među njima nalazi se jedan upravitelj kraljevskoga kotarskog suda, jedan kraljevski kotarski pristav, jedan općinski poreznik i jedan poštar.

Jedan župnik i kapelnik – pripadali bi u skupinu crkvenih službenika.

Dva odvjetnika mogu se odvojiti u posebnu skupinu državnih službenika, ali blisku građanskome sloju.

Izdvađa se Kavana Roksandić u kojoj se list čitao i *izučeni gospodar* u skupinu onih koji ne pripadaju ni državnim ni crkvenim službenicima, već vjerojatno građanskome sloju.

Svi su oni obrazovani ili barem pismeni (izučeni gospodar), a to zahtijeva i njihov položaj u državnoj ili crkvenoj službi te posredovanjima (odvjetnik) između društvenih skupina. Grloviću se mora priznati smjelost jer je naveo imena dužnika. Za ovaj potez odlučio se u kasnom razdoblju izlaženja lista. Može se postaviti pitanje o razlozima izostanka plaćanja pretplate relativno dobrostojećih osoba?

⁴⁰ Ranije su spomenuti problemi s pretplatom.

Sadržaj hrvatskih listova

U brojevima 28-34 na posljednjoj stranici *Hrvatski svjetozor* donosi *sadržaj hrvatskih listova*, t.j. rubriku sa sadržajem odabranih listova koji izlaze na hrvatskome jeziku.

Datum u godini 1878.			6.1	13.1	20.1	27.1	3.2	10.2	17.2	
Rb	Naslov	Učestalost izlaženja	28	29	30	31	32	33	34	Ukupno
1	Gospodarski list	1. i 15.	+	-	-	-	-	+	-	2
2	Hrvatski učitelj	#	+	-	+	-	-	+	-	3
3	Jugoslavjanski stenograf	#	-	-	-	+	-	-	-	1
4	Katolički propovjednik	Mjesečnik	+	-	-	+	-	-	-	2
5	Katolički list	Tjedno	+	+	+	+	+	+	-	6
6	Liečnički viestnik	Mjesečno	-	-	-	+	-	-	-	1
7	Mjesečnik pravnčkog društva	Mjesečno	-	+	-	-	-	-	+	2
8	Napredak	Polumjes.	-	-	+	+	-	+	+	4
9	Narodne novine	Dnev.	+	+	+	+	+	+	+	7
10	Narodni list	Polutjedno	-	+	+	+	+	+	+	6
11	Narodnjak	#	-	+	-	-	-	-	-	1
12	Naša sloga	Tjedno	-	-	+	-	-	+	-	2
13	Obzor	Dnev.	+	+	+	+	+	+	+	7
14	Pravo	Mjesečnik	-	-	-	-	-	-	+	1
15	Primorac	Tri puta tj.	+	-	+	+	+	+	+	6
16	Pučke novine	Tjednik	-	+	+	+	+	-	+	5
17	Sv. Cecilija	Mjesečnik	-	-	-	+	-	-	-	1
18	Vienac	Tjednik	+	+	+	+	+	-	+	6
#	Ukupno u svakom broju		8	8	10	13	7	10	9	#

Tablica 3. Sadržaj hrvatskih listova

U ovome kratkom vremenskom razdoblju i samo sedam brojeva popis listova koji izlaze tijekom istoga razdoblja predstavljaju kontekst u kojemu sebe vidi Grlović sa svojim listom. Jedan dio listova svakako mu je i konkurencija. U Tablici 4 prikazani su brojevi u kojima se pojavljuje rubrika. U svim brojevima donosi sadržaj *Narodnih novina* (7) i *Obzora* (7) koji su dnevници, a u broju 31 prikazao je sadržaj najvećega broja listova (13). Može se pretpostaviti da su mu konkurencija osobito radi *vijesti koje drugi listovi ne donose*⁴¹ bili i dnevници i tjednici.

⁴¹ Vidi poglavlje 1.1. Horvat i Novak o listu.

Novine koje su „s nami u savez stupile“

U rubrici *novine* (u Horvata rubrika *novinstvo*), od broja 2 do broja 14, navode se naslovi novina koje su *s nami u savez stupile*.⁴²

Broj	Naziv novina	Mjesto
2	Primorac	Kraljevica
2	Pravo	Zadar
2	Edinost	Trst
2	Srpska zora	Beč
2	Osveta	Prag
2	Sisseker Wochenblatt	Sissek
3	Pučke novine	Zagreb
3	Narodnjak	Vinkovci
3	Humoristički list	Zagreb
3	Jugoslavenski stenograf	Zagreb
4	Narodni list	Zadar
4	Gospodarski list	Zagreb
4	Sv. Cecilija	Zagreb
5	Gospodarski list	Zagreb
5	Katolički propovjednik	Vinkovci
5	Kronika Rodzinna	Varšava
5	Javor	Novi Sad
6	Obzor	Zagreb
7	Katolički list	Zagreb
7	Pučki prijatelj	Varaždin
8	Mjesečnik [pravničkog društva]	Zagreb
8	Agramer Presse	Zagreb
9	Narodne novine	Zagreb
13	Hrvatski učitelj	Zagreb
14	Slavjanski mir	Petrograd

Tablica 4. Novine koje su *s nami u savez stupile*.

Iz popisa se može vidjeti s kojim je listovima na neki način surađivao i to već u početku izlaženja, no ne postoji naznaka o trajanju *saveza* ili njegovu prestanku. Za tumačenje mjesta izlaženja možda je relevantan Horvatom stav o sveslavenstvu u Grlovića i zainteresiranosti za zbivanja i ishod Rusko-turskog rata. Ključna mjesta u tom kontekstu kao izvor informacija su vjerojatno Petrograd i Beč, tj. države koje su u povezane ugovorima i interesima. Moglo bi se naslutiti, ali nije poznat nijedan argument potvrđen u literaturi da su novine *koje su s nami u savez stupile*⁴³ povezane zajedničkim interesom

⁴² Navodi se i datum do kojeg su stupile u savez.

⁴³ Na str. 8 u br. 1 stupcu 1 urednik daje obavijest da „*Hrvatski svjetozor* daje u zamjenu za svake novine“ te moli „sva prijateljska uredništva, da nam čim prije pošalju svoje listove.“ Naše molbe // *Hrvatski svjetozor* 1, 1(1.7.1877), str. 8.

razmjene informacija možda čak i prvenstveno povezane s Rusko-turskim ratom. Treba uzeti u obzir da ne postoji novinska agencija u Hrvatskoj pa su Grloviću bili nužni drugi izvori.⁴⁴

Oglasi, slike, „dopisnica uredništva“

U *Hrvatskom svjetozoru* nema oglasa. Oglašavanje je jedan od glavnih izvora prihoda informativnih listova. U broju 1 najavljuje posebni oglasnik koji bi trebao početi izlaziti s brojem 2. Navedene su i cijene oglasa prema veličini i učestalosti, a i cijene prevođenja na hrvatski jezik. No u drugom broju odgađa izlaženje oglasnika, dok se ne srede prilike.⁴⁵

U *Hrvatskom svjetozoru* nema crteža (tek jedan ili dva), litografija, fotografija t. j. ilustracija premda ih urednik i vlasnik najavljuje na str. 8 u br. 1 i u br. 2.

Dopisnica uredništva i *dopisnica odpravništva* pisma su uredništvu i komunikacija s dopisnim suradnicima, a ponekad obavijesti koje su naslovljene i na pojedince. Ovo je stalna rubrika u kojoj se na str. 24 u br. 3 (svaki broj ima 8 stranica) u stupcu 3 urednik se osvrće na teške uvjete u kojima list izlazi i ne može obećati da će u list uvesti ilustracije. Ovo je rubrika koja pogoduje informativno orijentiranim novinama.

Suradnici?

U kolikoj su mjeri potpisnici članaka i suradnici u oblikovanju politike i uređivanja lista, ne može se ocijeniti bez dvojbe. Neki su članci potpisani ispod ili na kraju, a za neke je autor naveden odmah ispod naslova. *Listak* redovito donosi potpisane prijevode iz strane književnosti. Kao primjer može se navesti Hans Christian Andersen i njegovo djelo *Improvizator*. Dr. Petar Tomić autor je tri članka *Turska*, *Ljudska sila Rusije*, *Ruske željeznice*. Klaić V. potpisan je kao autor dvaju članaka *Bibliografija Bosne i Najstarija poviest Bosne do Kulina bana*. Ljudevit Vukotinić autor je članka *Iz Ilirske dobe*, Stanislav Tkalac autor je članka *Posjet kod Sacher-Masoch-a*. Slavko Horvat autor je članka *Naselbine Hrvata po Dolnjoj Austriji*. Mnogi članici potpisani su inicijalima. Inicijali *M. G.* vjerojatno

⁴⁴ U korištenoj literaturi ne postoje podaci o tome je li se Grlović služio agencijskim vijestima izvan Hrvatske, niti o postojanju novinske agencije u Hrvatskoj.

⁴⁵ Prema stupcu 3, stranici 8 u br. 1 i stupcu 3 na str. 16 u br. 2. Naše molbe // *Hrvatski svjetozor* 1, 1(1.7.1877), str. 8.; 1, 2(8.7.1877), str. 16.

su inicijali Milana Grlovića. Nekoliko se puta pojavljuju inicijali *N. D. i W. A.* Može se navesti još nekoliko imena - Fr. Š. Kuhač-Koch, Homotarić, Vj. R., Josip Ing. Kraszewski, Koča, G. Velik je broj nepotpisanih tekstova. Ne čini se neumjesna pretpostavka da je nepotpisane tekstove napisao Milan Grlović. Možda na nepotpisane tekstove misli Horvat kad piše: „Grlović je bio urednik i, čini se, jedini suradnik lista.“⁴⁶ Navedena Horvatova ocjena ipak se ne može primijeniti, čini se, u cjelini na ovaj informativni tjednik.

Informativne novine-profesija-Hrvatsko novinarsko društvo

U okviru informativnoga novinarstva, nužno je istaknuti da samo profesionalni novinari mogu obavljati takav posao. „Grlović je svjestan da je takvo novinarstvo nemoguće bez profesionalnog i neovisnog novinarstva, te u broju od 11. studenoga 1877. godine pokreće inicijativu za stvaranje hrvatske novinarske organizacije.“⁴⁷

Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva uslijedilo je tek 1910. godine. Informativne novine zahtijevaju profesionalne novinare, a stranačkima i vladinim novinama profesija novinara nije nužna. Naime, novinar, prema Grloviću, kako ga interpretira Lipovčan, ima ulogu u javnome životu: „Grlović dakle, afirmira ideale i vrijednosne kriterije srednjoeuropskog tipa građanskog društva: karakter, čestitost, rodoljublje (bez natruha šovinizma i ksenofobije) poštivanje pravne države. Tu je i aksiom o nepovredivosti privatnog vlasništva, ali – i svake osobe. Posebno naglašuje pravo na različito mišljenje ta kao odliku profesije ističe načelo tolerancije u raspravi. Njegova borba za profesiju ujedno je modernizacijski motiviran napor: gradba jedne mikrostrukture složenog društva“⁴⁸.

List je okružen novinama koje podržavaju političke stranke. Ova je okolnost od najvećega utjecaja na položaj i svakodnevnu mogućnost rada novinara po struci jer stranačko novinarstvo, kojim je okružen *Hrvatski svjetozor* i njegov urednik, ima u vidu prvo interes svoje stranke.⁴⁹

⁴⁶ Horvat, Josip. Nav. dj., str. 224.

⁴⁷ Vilović, Gordana. Nav. dj., str. 46.

⁴⁸ Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva. Nav. dj., str. 917.

⁴⁹ O položaju novinara 70-ih godina 19. st. zanimljiv je tekst Horvata: „Listovi nisu mogli više postojati isključivo suradnjom istaknutih političkih ljudi, slučajnom suradnjom istomišljenika, s proširenjem listova potreban je sad veći broj novinara po struci. Međutim, novinarsko zvanje nije privlačilo mlade ljude. Društveni je položaj novinara neodređen, samo gospodari listova gledaju stručne novinare kao nužno zlo, novinar je slabo plaćen i položaj mu je u listovima uvijek nesiguran, novinari s načelima svakog dana mogu

Informativne novine, kao civilizacijsko dostignuće, traže profesionalce za stručno obavljanje posla, ljude koji žive od novinarskoga posla. U Hrvatskoj, 70-ih godina prije pojave Grlovića, postoji samo pet novinara po struci, Miloš Zec, Josip Praus, Martin Polić, Klement Božić i Josip Miškatović.⁵⁰

Situacija se nije bitno promijenila ni na početku 20. stoljeća. "O čemu je zapravo riječ? Ponajprije valja imati na umu da je u to doba informativno novinstvo u Hrvatskoj tek u početku, da prevladava stranačka štampa u kojoj političari, a ne novinari 'informiraju' i 'komentiraju', dakle oblikuju javno mnijenje."⁵¹

Možda ipak treba istaknuti jednu zablude, standard ili normu onoga doba, a ne samo Grlovića. Naime, Grlović je u članku iz 1877. godine predlaže osnivanje žurnalističkoga društva u Zagrebu koje bi se brinulo i o potrebama književnika. Hrvatsko društvo književnika osnovano 22. travnja 1900. godine, u čijemu je osnivanju i djelovanju sudjelovao i sam Grlović, nije se iskazalo skrbnim i za novinare. Grlović ubrzo uviđa da književnici i novinari nemaju iste interese pa nastavlja rad na osnivanju Hrvatskoga novinarskog društva. Naime, u svijesti onoga doba postojala je gotovo jednakost profesije novinara i književnika, a i njihovo zajedništvo interesa.⁵² Nije na odmet dodati da je Grlović imao ambicije i kao književnik, a ne samo kao novinar.

Zaključak

O *Hrvatskom svjetozoru* ne postoji previše literature. Osnovna su literatura tekstovi autorâ Horvata, ponešto Novaka i Lipovčana. Okolnosti početka izlaženja nisu u citiranoj literaturi istražene, npr. dozvole koje je trebao prikupiti, tko su mu suradnici ako ih uopće ima, kako je prikupljao vijesti bez suradnika i bez novinskih agencija. Grlović dolazi iz Križevaca i list pokreće bez podrške političkih stranaka. S druge strane moguće je da nije nailazio na jača suprotstavljanja koja bi onemogućila izlaženje lista. Grlović nema ni

doći u sukob s izdavačem zbog općeg političkog krivudanja, uvijek je tu opasnost da vlast zabrani izlaženje lista. Uz to je novinar po zvanju morao izdržati konkurenciju ambicioznih mladih ljudi koji ulaze u redakcije i pod manje povoljnim uvjetima, jer reakcijski rad smatraju kao siguran put u politički život, gdje je konačni cilj sticanje položaja narodnog zastupnika." Horvat, Josip. Nav. dj., str. 220.

⁵⁰ Vidi u Horvat, Josip. Isto, str. 220.

⁵¹ Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva. Nav. dj. str., 920.

⁵² "U hrvatskom standardu toga doba pojam književnost nije bio ograničen samo na tzv. „lijepu književnost“ nego i na znanstvene i publicističke radove." Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva. Nav. dj., bilješka 13 na str. 937.

vlastite tiskare. Novine izlaze u tiskari C. Albrechta premda postoji dopro opremljena i Dionička tiskara. Najvažniji rezultat rada M. Grlovića je uočena veza informativnog novinarstva i profesije novinar. U stvari novinarsko društvo se konstituira 1910. godine. Od ideje do osnutka Društva prošlo je više od trideset godina nakon javno izrečene ideje u *Hrvatskom svjetozoru*.

Informativne novine prodaju vijesti. *Hrvatski svjetozor* izlazi za vrijeme trajanja Rusko-turskoga rata i njegovih posljedica uglavljenih mirom u San Stefanu i revizijom u Berlinu. Nakon toga, informativni tjednik više poprima izgled časopisa jer mu raste broj članaka izvan uobičajenih rubrika, smanjuje se format, a glavna skupina/rubrika *kulturno – povijesne vijesti* postaje i jedinom. Grlović je novinar, suradnik, urednik i vlasnik, premda se kao povremeni suradnici javljaju neke istaknute ličnosti javnoga života. U usporedbi s novinama, u Americi, gdje je vrhunac dnevnih informativnih *penny novina* bio u četrdesetim godinama 19. stoljeća, list koji uređuje Grlović, koncepcijski se s njima ne može usporediti jer se kao *informativni* javlja prerano. U usporedbi s novinama koje prodaju vijesti, oglase, informacije, zabavljaju *list za naše vrijeme, obrazovanje i zabavu*, kako se naziva u podnaslovu, donosi premalo informacija o ratu s kojim ide paralelno. Kulturno-povijesna (obrazovanje) rubrika jedina je koja se provlači kroz većinu brojeva. Za zabavu se može te ponešto naći, ukoliko zabavom ne smatra kazalište, knjige, statistiku i tome slično. Nema rubrike koja bi se bavila temama koje su posvećene ženama, nema informacija s burze, nema križaljki, oglasa, ilustracija, reda vožnje vlakova.

Grlović počinje izdavati tjedne informativne novine kad već postoje dnevne novine, doduše, u Hrvatskoj su obično stranačke ili vladine, ali ipak pokrivaju izvanstranačke informativne potrebe o događajima. S druge strane, kao tjednik nije u vijestima konkurencija ostalim dnevnim novinama jer ne postoje nijedne informativne novine koje žive od prodaje vijesti. *Hrvatski svjetozor* prema kraju svoga izlaženja postaje mjesečnik – tendencija k dnevnom izlaženju smjer je razvoja informativnih novina. Na kraju bi se moglo zaključiti da novine jesu informativne po tome što donose vijesti, ne ovise o strankama ili vladi, ali se u okolnostima u kojima su izlazile nije moglo živjeti od prodaje vijesti. Dakle nisu bile novine kojima je jedan od glavnih interesa bio prodaja.

Novak opisujući situaciju početka 20. stoljeća uočava da se s informativnim listovima javljaju i karikaturisti. Zanimljivo je da istoga dana kojeg izlazi prvi broj *Hrvatskog svjetozora* u Zagrebu, počinje izlaziti i *Humoristički list*, čiji je urednik August

Šenoa. Povezujući ova dva razdoblja, od pojave *Hrvatskog svjetozora* do *Novosti*, može se zaključiti zajedno s Novakom: „Ovaj dio povijesti hrvatskog novinarstva upozorava da demokratizacija društva i liberalni zakoni o tisku snažno utječu na raznovrsnost novinstva, što je bitno za uspješno funkcioniranje demokratskog društva.“⁵³

Dodatna napomena

Hrvatski svjetozor dostupan je na mikrofilmu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ove prve informativne novine ili tjednik dostupne su na mreži i putem digitalizirane zagrebačke baštine.⁵⁴

Literatura:

Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom/urednik Branko Franjić. Zagreb : Horizont press; Kratis, 1997.

Horvat, Josip. Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2003.

Hrvatski svjetozor, Knj. 1, br. 1 (srpanj 1877)-knj. 3, sv. 2 (kolovoz 1878).

Položili vijenac na rodnu kuću osnivača novinarskog društva. URL: <http://www.krizevci.info/vijesti/77-drustvo/8208-poloili-vijenac-na-rodnu-kuu-osnivaa-novinarskog-drutva> (2018-04-29).

Lipovčan, Srećko. Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva : od prvih zamisli i priprava do konstituiranja, 1877. – 1910. // Društvena istraživanja 9, 6(50)(2000), str. 913-954. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/31712> (2018-05-06)

Lipovčan, Srećko. Predgovor. // Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću / Novak, Božidar. Zagreb, Golden marketing ; Tehnička knjiga, 2005. Str. 23-28.

Novak, Božidar. Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2005.

Novak, Božo. Predgovor : Povijest novinarstva kao životna snaga // Povijest vijesti / Gordana Vilović. Zagreb: ICEJ ; Sveučilišna knjižara, 2007. Str. 7-32.

Pjesnici u križevačkom kraju od XVII. stoljeća do danas. URL: <http://www.krizevci.net/hr/html/pjesnici.html#grlovic> (2018-04-29).

⁵³ Prema Lipovčan, Srećko. Predgovor. // Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću / Novak, Božidar. Zagreb, Golden marketing ; Tehnička knjiga, 2005. Str. 24.

⁵⁴ On-line su dostupni brojevi 1-53.

Podaci o događajima oslanjaju se na Rusko-turski rat 1877.-1878. URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Rusko-turski_rat_1877.-1878.# (2018-04-29)

Vilović, Gordana. Povijest vijesti. Sveučilišna knjižara: Zagreb, 2007.

Vinaj, Marina. Građa za bibliografiju osječkih novina 1848.-1945. // Knjižničarstvo 7, 1/2(2003), str. 7-35. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/106_Vinaj_2003_1-2.pdf (2018-04-29).